



İlyas TEKİN

Eğitimci/Yazar (E.Milli Eğt.Md)

Sünnet ve Hadisin Önemi

GİRİŞ:

Türkistan-Orta Asya'nın, en önemli özelliği, her alanda dünya çapında büyük muhaddislerin, âlimlerin, velilerin ve bazı önemli hükümdarların yetişmiş olması. Bunları I. bölümde kısaca yazmıştık.¹

İlim merkezi **Buhâra** ve **Semerkant** çok önemli. Özellikle Kur'an-ı Kerim'den sonra en güvenilir kitap olan² "**el-Câmiu's-sahîh**" adlı eserin yazarı, en büyük muhaddis **İmam-ı Buhârî**, **Buhâra**'da doğdu ve **Semerkant**'ta vefat etti. Adına yapılan cami ve türbesi burada.

Esas olarak bu bölgede yetişen büyük muhaddislerden bahsedeceğiz. **Kütüb-i Sitte** denilen ve kendi adlarıyla anılan **Buhârî**, **Müslim**, **Tirmizî**, **Neseî**, **Ebû Dâvûd**, **İbni Mâce** ve diğerleri.

Ancak bu muhaddislerin yazdığı eserlerin önemini anlamak için ondan önce Kur'an-ı Kerim'den sonra en önemli delil/kaynak olan sünnetin önemini anlatmak gerekiyor.

a) Sünnet ve Hadis:

Sünnet ve hadis günümüzde çok daha önemli. Çünkü İslâm düşmanları boş durmuyor. Geçen yüz yılda **İngilizlerin** desteğiyle **Hindistan**'da kurdurulan "**Kur'aniyyûn**" (sözde) "**Kur'an cılar**" diye bir akım türedi. Maalesef **Türkiye**'de de uzantıları var. Olmaz mı? En önemlisi burası zaten. Son kale.

Kademe kademe ilerliyorlar. Önce sünnet ve hadislerin bazısını, sonra hepsini şüpheli göstermek, daha sonra (sonradan) uydurulduğunu iddia etmek ve böylece sünneti/hadisi yok saymak. Perşembe'nin gelişi Çarşamba'dan bellidir. Tahribattan, daha sonra sıranın Kur'an-ı Kerim'e geleceği anlaşılıyor. Bazıları için geldi bile.

"**Kur'an bize yeter, sünnet ve hadise ne gerek var?**", "**Kur'an'a göre İslâm**", "**Kur'an İslâm'ı**" gibi sözler, başta Kur'an-ı Kerim'e ters düşer (aşağıda gelecek) ve bu sapık zihniyete hizmet eder. İlk anda kulağa hoş gelebilir, belki farkında olmadan aldanınlar da olabilir. Ama doğru değildir, çıkmaz sokaktır. Sanki başka İslâm mı var; sünnet başka bir yere mi davet ediyor? Saçmalık! Ağzı olan konuşuyor.

Dinde birinci ana kaynak Kur'an-ı Kerim, ikincisi sünnettir. Sünnet, peygamberimizin sözleriyle işlerine ve tasvip buyurdıklarına denir. 3 kısma ayrılır:

1-Kavlî Sünnet: Peygamberimizin mübarek sözlerine,

2-Fiilî Sünnet: Peygamberimizin işlerine/ uygulamalarına,

3-Takrirî Sünnet: Peygamberimizin, sahabelelerinden birinin söylediğini veya işlediğini duyduğu/gördüğü halde ses çıkarmayıp/men etmeyip sükût buyurdıklarına denir.

Sünnet, daha genel bir kavramdır ve hadisi de içine alır. Fakat daha iyi anlaşılması için bazen ikisini de kullanıyoruz.

b) Peygambere iman ve itaat:

Öncelikle bütün peygamberlere ve sevgili peygamberimize iman esastır. Yüce Allah(cc), peygamberimize iman ve itaat etmeyi ve ona tabi olmayı, Kur'an-ı Kerim'de emrediyor ve peygamberimize itaati kendisine itaat olarak kabul ediyor. Âyeti kerimeler var. Bazıları şöyle:

1-"Peygamber size ne veriyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da sakının."³

Hiç şüphe yok ki, bu âyeti kerime, sevgili peygamberimizin bütün emir ve yasaklarını kapsar. Çok açık.

2- "Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de (itaat edin). Eğer Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsanız, aranızda herhangi

bir konuda ihtilafa düşerseniz, onu Allah'a ve resulüne götürün. Böyle davranmanız, daha iyidir ve sonuç itibariyle daha güzeldir.”⁴

3- “Kim peygambere itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur.”⁵

4- “De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”⁶

5- “O, hevâdan (arzularına göre) konuşmaz. O (nun bildirdikleri), ancak bir vahiydir ki ona vahyolunur.”⁷

Bundan daha açık ve kesin nasıl anlatılabilir?

c) Sünnet vahye dayanır:

Sünnet/hadisın kaynağı vahiydir. “**Cebrail (as), peygamberimize Kur’an-ı Kerim’i getirdiği gibi sünneti de getirmiştir; ona kitabı öğrettiği gibi sünneti de öğretmiştir.**”⁸

5. maddede geçen iki âyeti kerimeye göre, Kur’an-ı Kerim ve sünnet/hadis, ikisi de, vahiydir.⁹

Sünnet, vahiy kaynaklıdır. Zira sünnet/hadis, bir beşer olarak Hz. Peygamber’in bilemeyeceği, ya da kendi başına dilediği gibi hareket edemeyeceği konuları ihtiva eder. Bilhassa ibadetler böyledir.¹⁰

Beş vakit namazın, cuma ve bayram namazlarının farz ve sünnetlerinin, vitir namazının kaç rek’at olduğu ve nasıl kılınacağı; orucun nasıl tutulacağı, zekâtta nisap, hangi maldan ne zaman, ne miktar verileceği ve haccın nasıl yapılacağı Kur’an-ı Kerim’de yok. Haccın vaktini, kıyafetini, tavafı, **Arefe** ve **Müzdelif**’deki hac amellerini peygamberimiz hem öğretmiş ve hem de kendisi uygulamıştır. Hepsini ondan öğreniyoruz.

Sünnet/hadis olmadan en temel ibadetleri bile nasıl yapacağımızı bilemeyiz.

A.Hamdi Akseki’nin ifadesiyle: “**Şer’î hükümlerin çoğu Kur’an-ı Kerim’de kısaca beyan edilmiş; bunların tafsilatı, nasıl ve ne surette olacaklarının izahı peygamberimize bırakılmıştır. Peygamberimiz de bunları, sözü ve işi ile beyan buyurmuşlar ve noksan bir şey bırakmamışlardır.**”¹¹

Bunda anlaşılmayacak bir durum var mı?

Benzetmek için değil de daha iyi anlaşılması için dünyadan örnek vermek gerekirse;

devletlerin bir anayasası ve ona dayanan kanunlar, yönetmelikler ve genelgeler var. Mesela ceza alan bir kimse, “**ben bunu kabul etmiyorum, çünkü anayasada yok**” diyebilir mi, derse kabul edilir mi? Güler geçer insanlar.

Gerçi son zamanlarda bu akımdan: “**Kur’an’da namaz yok, salât var, o da duadır.**” diyenler ve daha ileri gidenler de var. Kelimelerin bir lügat, bir de ıstılah manaları vardır. Evet, pek çok âyeti kerimede geçen ve lügatte dua manasına gelen “**salât**”ın ıstılahtaki manası **namaz**dır; bunu da peygamberimizden öğreniyoruz. Namaz da bir duadır ama özel şartları, rükünleri olan çok önemli bir ibadettir.

O’nun mucizeleri de böyledir. Mesela **İstanbul’un** fethini müjdelemesi, kıyametin alametleri ve geleceğe ait bildirdikleri vahye dayanır. Çünkü yüce yaratıcı ona; o da -uygun görülenleri- ümmetine bildirmiştir.

Dolayısıyla Kur’an-ı Kerim’le bütünlük arz eden, onu açıklayan müstakil bir kaynak olan sünnet/hadis, peygamberimize vahiy yolu ile iletilen mesaj ve uygulamalardır.¹²

Aksi durum, onun insan olma vasfını inkâr a gider ki, çok tehlikeli sonuçlar doğurur. İşin sonunun nereye varacağını maalesef düşünemiyorlar.

En azından peygamberimizin din olarak icra ettiği sünnet, vahiydir ve delildir.¹³

Bu konuda, iki sene önce, “**Peygamberin Dindeki Yeri**” başlıklı 6 yazı yazmıştım.¹⁴

d) İki çeşit sünnet:

İki çeşit sünnet vardır:

1- Sünnetü’l-Hüdâ: Mükemmili din; dinin tamamlayıcısı ve dinin mükemmelliği içinde bir unsur olan, ibadet olarak yapılan ve terk edilmesi uygun görülmeyen sünnetlerdir. Bunları terk etmek mekruhtur. Ezan okumak, kamet getirmek ve diğer sünnetler gibi.

2. Sünnetü’z-Zevâid: Dinin şeaîrinden (usul, alamet, sembol, kaidelerinden) ve mükemmiliyetinden (tamamlayıcısı) olmayan, peygamberimizin şahsına mahsus olan davranışlar. Oturup kalkması, yiyip içmesi, yürümesi, yatması, uyuması gibi.

Uyanlar, güzel davranış sergilemiş olurlar; uyanmayanlar için, kerahet söz konusu değildir.¹⁵

e) İki hadisi şerif:

1-“Sözlerin en hayırlısı (güzeli) Allah’ın kitabı, yolların en doğrusu Muhammed’in yoludur. İşlerin en zararlısı da (sonradan) uydurulanlardır.”¹⁶

2- “Size iki şey bırakıyorum: Onlara sımsıkı sarıldığınız sürece doğru yoldan asla sapmazsınız. Bunlar, Allah’ın kitabı ve Resulünün sünnetidir.”¹⁷

Âyeti kerimelerin bazısı bazısını tefsir ettiği gibi, hadisi şerifler de hem birbirlerini ve hem de âyeti kerimeleri tefsir eder. Kur’an-ı Kerim’i en iyi tefsir eden sevgili peygamberimizdir.

İmam-ı Âzam Ebû Hanife ne güzel özetlemiştir:

“Sünnet olmasaydı, hiç birimiz Kur’an-ı Kerim’i anlayamazdık.”¹⁸

İmam Şafî’nin ifadesiyle: “Müctehidlerin icthatları sünnetin şerhi, sünnet de Kur’an-ı Kerim’in şerhidir.”¹⁹

İbni Cübeyr: “Ben bir hadisi şerife ulaştığım zaman, mutlaka onun mısdağını (doğruluğunu tasdik eden kaynağını) kitabullahda bulurum.” der.²⁰

Sünnete/hadise mesnet teşkil eden bir delil, mutlaka kitapta vardır. Çünkü ikisinin de kaynağı vahiydir. Kur’an-ı Kerim’de her şey vardır; ama bunu bilen bilir, anlayan anlar; anlamayan da peşin hükümle inkâr eder. Çelişki olması da mümkün değildir.

Onu (hâşâ) postacı gibi görüp devre dışı bırakmak, çok acı sonuçlara sebep olur ve oluyor da. Özellikle gençlerin deizme kaymasına sebep oluyor. Bir taraftan **Vehhâbîler**, diğer taraftan hadis karşıtları/düşmanları, buna hizmet ediyor. Maalesef gidişat iyi değil!

İlahiyatçı araştırmacı **Mehmet Ali Kulat**’ın yaptığı bir anket sonucuna göre;

“Türkiye’de insanların %78’i namaz kılmıyor, %55’i Ramazan’da oruç tutmuyor; %45’i kadere, %37’si peygamberimize, %27’si öldükten sonra dirileceğimize, %25’i meleklerle, %24’ü Kur’an-ı Kerim’e ve %14’ü Allah’a inanmıyor.”²¹

Keşke yanlış olsa. Durum çok vahim ve üzücü! Biz ise nelerle uğraşıyoruz?

Derdimiz, din kardeşlerimizi bunların tuzağına düşmekten kurtarmaktır. Onun için yazıyoruz.

f) Hadis uydurma tehlikesi:

Elbette ki hadis uydurmak çok tehlikelidir. Fakat bunlar deve de kulak bile değildir ve hepsi kendi içinde muhaddisler tarafından kılı kırk yararcasına ayıklanarak tespit edilmiştir.

En başta peygamberimizin:

“**Kim bilerek bana yalan (söz) isnat ederse cehennemdeki yerini hazırlasın.**”²² hadisi şerifi, yalan yere hadis uydurmanın ne kadar tehlikeli olduğunu anlatmaya yeter. Ki bu hadisi şerif, aşere-i mübeşşerenin naklinde ittifak ettiği **mütevâtir** (yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun rivayet ettiği) hadistir ve 60’dan fazla sahabe tarafından rivayet edilmiştir.²³ Bu konuda **Buhârî** ve **Müslim**’de başka hadisi şerifler de vardır.²⁴

Sahih hadislerle sahip çıktığımız gibi, uydurma hadisleri de reddederiz. Ama kafamıza göre değil, bu konuda muhaddislerin ayıklamasına göre değerlendiririz. Temel kaynaklarda hepsi vardır.²⁵ “**Cahil cesur olur.**” kuralınca bazıları kafasına göre sahih hadisleri de inkâr ediyor. Hele bu hadis, **mütevâtir** ise tehlikeli sonuçlar doğurabilir.

g) Bazı müsteşriklerin iddialarına cevaplar:

Hadisi şerifler kitap haline getirildiğinde bunlar, zaten sözlü (ezberlenmiş) ve yazılı olarak vardı. Hadisleri yazan 50 kadar sahabe listesi var (hatta daha da fazla).²⁶

Son zamanlarda merhum **Fuad Sezgin**’in özellikle **Yahudi** asıllı **Goldziher** ve **Sprenger**’e cevap niteliğindeki yazıları ile benzeri ilim adamları tarafından yapılan ciddi araştırmalar, bu konudaki asılsız ve çirkin iddiaların yanlış olduğunu anlatmaya yeter.²⁷

Fuad Sezgin’in tabiriyle: “hadislerin Hz. Peygamber zamanında yazılmaya başlandığı konusundaki delilleri görmezlikten gelen, ayrıca tedvin ve tasnif çalışmalarını birbirine karıştıran”²⁸ **Goldziher**, işin içinden çıkamayınca, kaynaklarda çelişkili bilgiler olduğunu ileri sürmüştür.²⁹

Goldziher’in bazı İslâmî konuları bilmediğini yahut maksatlı olarak yanlış yorumladığını gösteren örnekler de az değildir.³⁰

Schacht’ın “Origins of Muhammadan Jurisprudence” adlı eserindeki cüretkâr iddialarını,

Muhammed Mustafa el-A‘zamî, “On Schacht’s Origins of Muhammadan Jurisprudence”³¹ adlı çalışmasıyla çürütmüştür.³²

Buna rağmen bazı yerli şarkiyatçılar, bunları kılavuz kabul ederek ve peşlerine takılarak, ihtisas sahibi olmadıkları halde, hadisi şeriflerin şüpheli olduğunu, hatta sonradan uydurulduğunu iddia ederek insanların kafasını karıştırmaya çalışıyorlar. Kılavuz çok önemli. Bunlar asla doğru değildir.

Çünkü âyeti kerimeler gibi, Peygamberimizin peygamberliğinden itibaren vefatına kadar, 23 senede söyledikleri, hem ezberleniyor ve hem de yazılıyordu.³³

Bir farkla, âyeti kerimelerle karışmaması için bir süre hadisi şeriflerin yazılmasına (bazı özel sahabeler hariç) izin verilmemişti. Bu hem geçicidir ve hem de bu dönemde de bazıları tarafından yazılmaya devam edilmiştir. İşin içyüzünü bilmeyenler, peygamberimizin hadislerin yazılmasını yasakladığını söyleyebilmektedir.

h) Hıfz, kitabet, tespît, tedvîn, tasnîf dönemi:

Muhaddisler, hadislerin belli esaslara göre kitap haline getirilmesini kapsayan I-III. (VII-IX.) yüzyılları **hıfz-kitabet, tespît, tedvîn** ve **tasnîf** olmak üzere **dört dönem** halinde incelemişler.

1-Hıfz ve kitabet dönemi: Hadisi şeriflerin ezberlendiği ve yazıldığı dönemdir.

Başından itibaren peygamberimiz ve ashabının yaşadığı dönemi içine alarak I. (VII.) yüzyılın sonlarına kadar devam eder.

2-Tespit dönemi: Tedvîn öncesinde hadisin sözlü ve yazılı olarak korunduğu bu döneme **tesbît** dönemi denir. Hadisi şeriflerin tamamı, bu **hıfz** ve **kitabet** döneminde, hem ezberlenerek ve hem de yazılarak tespit edilmiştir.³⁴

3-Tedvîn dönemi: Hadisi şeriflerin tasnif edilmekten biriktirildiği **tedvîn dönemi**, I. (VII.) yüzyılın sonlarından başlayıp II. (VIII.) yüzyılın ortalarına kadar devam eder.

4- Tasnif dönemi: Yazılan ve ezberlenen hadisi şeriflerin muhaddisler tarafından belli esaslara göre sıralandığı **tasnîf dönemi** de, II. (VIII.) yüzyılın ortalarından IV. (X.) yüzyılın başlarına kadar devam eder.³⁵

Resmi tedvin dönemi, **Ömer bin Abdülaziz** (717-720) zamanında valiliklere gönderilen emirnamelerle başlar³⁶ ve toplanan hadisi şerifler çoğaltılarak çeşitli bölgelere gönderilir.³⁷

Dolayısıyla hadisi şeriflerin II. (VIII.) asırda yazıldığını söylemek, temelsiz, asılsız bir iddiadır ve tam bir cehalettir.

A. Hamdi Akseki’nin tabiriyle: “**Hepsi şâyân-ı hayret bir tedkik mahsulüdür. Dünyada yazılmış olan hiçbir tarih kitabında bunlardaki vusûk (belgeler), itimat (güven) ve kuvvet yoktur.**”³⁸

Osmanlı Arşivi, 1984’te kuruldu. Uzmanlar belgeleri incelemeye devam ediyorlar. Bu belgelerin sonradan yazıldığını kim iddia edebilir?

Hadisi şerifi tenkit etmek, öyle kolay bir iş değildir.

i) Sika, Cerh ve Ta’dil:

Hadisi şeriflerin yapısı **sened, metin, râvî, mervî, sıhhat** ve **hüküm** yönünden en ince detayına kadar incelenmiştir. Çünkü dinde ikinci delildir, çok büyük sorumluluk ve vebal gerektirir. Bu bakımdan hadisi şeriflerin 60 kadar çeşidi vardır.

“**Sika**” hadis ilminde **adalet** ve **zabt** sıfatlarına sahip, itimat edilen, güvenilen râvî demektir³⁹ ve onun rivayet ettiği hadisi şerifle amel etmek gerekli hale gelir.

Râvîleri **adalet** ve **zabt** yönünden tetkik edip değerlendiren pek gelişmiş bir bilim dalı vardır: “**Cerh ve Ta’dil**” ilmi. **Ahmet Naim, Tecrîdi Sarîh Tercemesi**’nde sadece bu konuya 48 sayfa ayırmış.⁴⁰

Cerh, tabir caizse, onu masaya yatırmak, ameliyat etmek; **adalet** ve **zabt** sıfatını iptal ve ihlal eden bir kusur sebebiyle râvîyi tenkit ile rivayetlerini iyice tetkik etmek.⁴¹

Fısk (günah işleme, kötü yollara sapma)⁴² ve **sefeh**, (görüş ve düşüncede heva ve hevese uyumak, akıl ile değil, nefis ile hareket etmek; sefih, akıllı ve dini eksik olan),⁴³ râvînin adaletini yok eden hallerdir. Çünkü **fâsık ve sefih olanlar, âdil olamazlar. Âdil olamayan da cerhe müstahaktır.**⁴⁴

Ta’dil ise, tezkiye etmek, âdil ve zâbıt olduğuna hükmederek rivayetlerinin sıhhatini ortaya koymaktır.⁴⁵

Bu sebeple sahabeler hakkında çeşitli kitaplar yazılmıştır.

SONUÇ: Peygambersiz ve sünnetsiz bir din yoktur ve olamaz. Olsaydı yüce yaratan peygamber göndermezdi. Onun için sünnet ve hadisi şerifler çok önemlidir ve Kur'an-ı Kerim'den sonra dinde ikinci delildir. Hepsi, muhaddisler tarafından, kılı kırk yararcasına, ince elekten geçirilmiş ve ayıklanmıştır. Kafa karıştırıcıların tuzağına düşmeyelim.

(Gelecek sayıda **Kütüb-i Sitte** ve **Kütüb-i Tis'a** yazarı muhaddisler.)

1- Tekin, İlyas, Türkistan-Orta Asya ziyareti -I- 2026/Haziran, sayı: 106, s: 21-28.

2- Kandemir, M. Yaşar, Buhârî, İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 1993, c: 7, s:117; Azamî, Muhammed Mustafa, Buhârî, İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 1993, c: 6, s: 371; İslâm Ansiklopedisi, MEB, İstanbul Milli Eğitim Basımevi 1979, c: 1, s: 771; Özbekistan'ın Mimari ve Tarihi Anıtları, Taşkent 2025, s: 47.

3- Haşr sûresi /59, âyet: 7.

4- Nisa sûresi /4, âyet: 59.

5- Nisa sûresi /4, âyet: 80.

6- Âli İmrân sûresi /3, âyet: 31.

7- Necm sûresi /53, âyet: 3-4.

8- Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 58-59.

9- Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 59.

10- Bkz. Agitoğlu, Nurullah, Dergipark, Hicri VIII. Asır Hanefî Usûlcülerinin Bazı Hadis Meselelerine Yaklaşımı.

11- Akseki, A. Hamdi, İslam Dini, Ankara 1970, s: 24.

12- Bkz. Hikmetullah Ertaş, Sünnet Vahiy midir? Asos Journal: The Journal of Academic Social Science, 2017, cilt: V, sayı: 42, s. 227-243, 241; Dergipark, Hicri VIII. Asır Hanefî Usûlcülerinin Bazı Hadis Meselelerine Yaklaşımı, s: 16.

13- Bkz. Dergipark, Bkz. Agitoğlu, Nurullah, Hicri VIII. Asır Hanefî Usûlcülerinin Bazı Hadis Meselelerine Yaklaşımı, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl: 8 cilt: VIII sayı: 18; Kur'an Yolu Meâl ve Tefsiri, Komisyon, Ankara, DİB Yayınları, 2006, c: 5, s: 158-159; Erdoğan, Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet, 69; İslam hukukunda sünnetin delil değeri, Dr. Dursun Aygün, Diyanet ilmi dergi, c: 35, sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1999.

14- Bkz. Tekin, İlyas, Peygamberin Dindeki Yeri, Türkay Dergi, 2023/Aralık, sayı: 76, 2024/Ocak, sayı: 77,

2024/Şubat, sayı: 78, 2024/Nisan, sayı: 80, 2024/Mayıs, sayı: 81, 2024/Haziran, sayı: 82.

15- Bkz. Mehmet Zihni, Nimeti İslâm, s: 23; İbni Âbidin, Reddül-muhtar aled-dürri'l-dürri'l-muhtar, c: 1, s: 70; Şevkânî, İrşâdül'l-Fuhûl ila tahkiki'l-hak min ilmi'l-usûl, Riyâd 1421-2000, c: 1, s: 198-202; Serahsî, Usûlü Serahsî, s: 114-115; Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Komisyon, İstanbul 2005, c: 5, s: 242-243.

16- Müslim, Cuma, 43, İbni Mâce, Mukaddime, 7; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 42

17- Ebû Dâvûd, Menâsik, 56; İbni Mâce, Menâsik, 84; Muvatta, Kader, 3; Hâkim, el-Müstedrek, I, 93; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 42

18- Zeynüddin el-İrakî, el-Müstahrec ale'l-Müstedrek li'l-Hâkim, Kahire 1410, s: 15; Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 52, 298; Kandemir, M. Yaşar, Hadis Karşıtları ne yapmak istiyor, İstanbul 2022, s: 23.

19- Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 59.

20- Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 59.

21- Mehmet Ali Kulat, Mak Danışmanlık.

22- Buhârî, İlim, 38, Cenâiz, 33, Enbiya, 50, Edeb, 109; Müslim, Zühd, 72; Ebû Dâvûd, İlim, 4; Tirmizî, Fiten, 70, İlim, 8, 13, Tefsir, 1, Menâkıb, 19; İbni Mâce, Mukaddime, 4; Dârimî, Mukaddime 25, 46; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 47, 83, 122, 150, 159, 171; Naim, Ahmed, Tecdîdî Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 103; Kandemir, M. Yaşar, Mevzû Hadisler, Ankara 1980, s: 17-18, 24.

23- Kandemir, M. Yaşar, Mevzû Hadisler, Ankara 1980, s: 18, 24-30.

24- Kandemir, M. Yaşar, Mevzû Hadisler, Ankara 1980, s: 18.

25- Kandemir, M. Yaşar, Mevzû Hadisler, Ankara 1980, s: 18, 24-30.

26- A'zamî, M. Mustafa, Studies in Early Hadith literatüre, Beyrut 1968, s: 34-61; Kandemir, M. Yaşar, İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2011, c: 40, s: 267; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Edebiyatı, İstanbul 1989, s: 12-15.

27- Sezgin, Fuat, Buhârî'nin Kaynakları, İstanbul 1956, s: 6-7, 11-15, 37-42, 48-51; M. Acâc el-Hatîb, es-Sünne kable't-tedvîn, Beyrut 1400-1980, s: 249-254, 293-382, 375-382; 489-500; M. Mustafa el- A'zamî, İlk Devir Hadis Edebiyatı (trc. Hulusi Yavuz), İstanbul 1993, s: 30 vd, 191-263; Hâkim Ubeyân el-Matîrî, Târîhu tedvînî's-sünne ve şübühâtü'l-müsteşrikîn, Küveyt 2002, s: 111-177; S. Salih, Hadis ilimleri, trc. M.Y.Kandemir, s: 27-29; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Edebiyatı, İstanbul 1989, s: 12, 3-20; Tekin, Ahmet, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, İstanbul 2010, s: 25-32; Kandemir, M. Yaşar, İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1997, 2011, c: 15, s: 30, c: 40, s: 267-268.

28- Sezgin, Fuat, Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar, İstanbul 1956, s. 11-15, 37-40.

29- Kandemir, M. Yaşar, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1997, c: 15, s: 42.

30- M. Mustafa el-A'zamî, İlk Devir Hadis Edebiyatı, trc. Hulusi Yavuz), İstanbul 1993, s. 10-18; Kandemir, M. Yaşar, İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1997, c: 15, s: 42; Goldziher'in metodu ve görüşleri için bk. *DİA*, XIV, 105-111.

31- Trc. Mustafa Ertürk, İslâm Fıkhi ve Sünnet, İstanbul 1995.

32- Kandemir, M. Yaşar, İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1997, 2011, c: 15, s: 43, c: 40, s: 269; geniş bilgi ve tenkid için c: 15, s: 40-47; A'zamî, İslâm Fıkhi ve Sünnet, trc. Mustafa Ertürk, İstanbul 1995, s. 202-252, hadislerle ilgili diğer görüşleri için ayrıca bk. s. 30-32, 43, 45, 54-58, 144-145; a.mlf, İlk Devir Hadis Edebiyatı, trc. Hulusi Yavuz, İstanbul 1993, s. 194-222.

33- M. Mustafa el- A'zamî, İlk Devir Hadis Edebiyatı (trc. Hulusi Yavuz), İstanbul 1993, s: 34-58, 191-263; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Edebiyatı, İstanbul 1989, s: 14; İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 1997, 2011, c: 15, s: 30, c: 40, s: 267.

34- Kandemir, M. Yaşar, Hadîs, İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 1997, 2011, c: 15, s: 30, c: 40, s: 267.

35- Cemâleddin el-Kâsımî, Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalihi'l-hadîs, Kahire 1380-1961, s: 70-71; İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 2011, c: 40, s: 267.

36- Fuat Sezgin, Buhârî'nin Kaynakları, İstanbul 1956, s: 11, 13; Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Edebiyatı, İstanbul 1989, s: 14-15, 17; İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 2011, c: 40, s: 268.

37- İbni Abdülber, Câmiu beyânî'l-ilm, nşr. Ebû'l-eşbâl ez-Züheylî, Dammân 1414/1994, I, 331; Çakan, İ. Lütfi, Muh-telifu'l-Hadis İlmî, İstanbul 1982, s: 52.

38- Akseki, A. Hamdi, İslam Dini, Ankara 1970, s: 34-35.

39- Sâmi, Şemsettin, Kâmûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 1200.

40- Naim, Ahmed, Tecrîdi Sarîh T, DİB, Ankara 1980, c: 1, s: mukaddime, 350-398.

41- Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 90; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 47-50.

42- Sâmi, Şemsettin, Kâmûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 377.

43- Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 1, s: 234.

44- Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 50-56.

45- Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, İstanbul 1990, s: 79, 90.